

VEGYESEK.

A föltételek, melyek mellett az esztergomi káptalan Nemti birtokát 1292-ben benépesítette. Nemti, ma Németi Szebelléb mellett, Hont vármegyében fekszik. Az esztergomi főegyházi prépost, Pál mester és jogtudor a káptalan nevében közhírré tette, hogy hajlandó Nemti birtokára szabad vendégeket jobbágyokul befogadni, hanem csak magyarokat és tótokat; németeket nem. E kikötést valószínűleg azért tette, mert Szebellében német telepeseivel sok baja volt a káptalannak. Egy-egy telek, (laneus, lyhynius, a német Lehenből) hatvan hold szántóföld leszen, mely után földbér czímén minden évben, Sz.-Márton nyolczadában (november közepén) egy fertó finom ezüst fizetendő, ami annyi mint $\frac{1}{4}$ márka, később egy arany forint, ma 11-50 korona. Adnak továbbá minden telek után két kövér tyúkot, két ugyanolyan kappant, hét jó tehér kenyeret, egy vödör sört és két szapu zabot, négy araszos és két hüvelykes mértékkel mérve szapuját. Ennyit a telkes jobbágyok egyenkint fizetnek; a község pedig ad évenkint egy márka ezüstöt legelőbér fejében. A község, illetve a telkes gazdák fizetik továbbá a királynak és a királynénak tartozó adót úgy denárookban, mint élelmi szerekben a kivetés szerint. Ha azonban sikerülne a káptalannak a közadót a maga számára lefoglalni vagy megnyerni, ez esetben azt neki tartoznak fizetni, megegyezés szerint, a községbeliek. Az újonnan érkező települők azon kedvezményben részesülnek, hogy két évig semminemű földbért nem tartoznak fizetni. Ha valaki a telepések közül gyermektelenül elhúnyna, a káptalannak mint földesúrnak szokás szerint joga van a hagyatékból tetszése szerinti egy tárgyat (rem) a maga számára kiválasztani. A többi marad feleségének, vagy akinek szánta az elhunyt. A községbeliek közt támadó peres ügyekben a falunagy (villicus) ítélkezik, kivéven a kriminális ügyeket, úgymint a vérengzéseket, gyilkosságot, gyújtogatást és tolvajlást, melyek elítélése az uraságot illeti. (Eredetiije az esztergomi főkáptalan magán-levéltárában, 18. fiók 2. nyaláb, 3. szám, dedato 1292. januarius 11-én.)

Feltűnő, hogy szabad pap- és bíróválasztásról, soltészról, faizásról, vadászatról, halászatról, malomjogról, iparosokról nem történik említés.

Pór Antal.

Az örmények falvának újabb megnépesítése az esztergomi káptalan által 1315-ben. Az esztergomi vár keleti aljától a Duna mentén le a Szamar-

hegyig, e többnyire homokos terület, melyen jelenleg a szentgyörgy-mezei sovány szántóföldek kalásza hullámanak, a törökök foglalása előtt sűrűn volt behintve falvakkal.

Falu alatt azonban nem értettek akkor egyebet, mint kisebb-nagyobb csoport faházat, melyekben a főváros, azaz Esztergom körébe sereglett föld- és szőlőmivesek, iparosok és kereskedők, udvarnokok és egyéb királyi szolgák, uraik (a király, érsek, káptalan, város és nemes birtokosok) területén, mint a kiknek oltalmát élvezték, jobbágyai valának.

A Szamárhegy,¹⁾ melynek ormáról a sziklás Csókaskő (ma talán Lázkereszt) nézett le a Dunába, és vidéke a XIII. században Szamárdi Déda úrnak volt a birtoka, kinek nevét a „dédai kocsmá” napjainkig föntartotta. Volt vára is, a Szamárvár, a hegy oldalán, de azt alighanem a tatárok pusztították el a nagy tatárjárás alkalmával, minthogy 1292-ben, midőn a Szamár földön a birtokosok megosztóznak, már romban hevert. Temploma is volt sz. Kozma és Demjén tiszteletére és — úgy látszik — plebániatemplom, mivel a főegyházi custosnak, vagyis örkanonoknak évenként gyertyával és dénárokkal adózott.

E templom védőurai, patronusai a Szamárdiak valának. Ugy tetszik, közel feküdt ez istenháza a Dunához, mert midőn a Szamárdi-birtok mindinkább letöredezett és a Kovácsival szomszédos részt a király, Kovácsi birtokosa szerezte vissza annál inkább, minthogy itt feküdt még nemrég az esztergomi királyi pénzverők falva, a villa Monetarium Strigoniensium, tehát királyi birtok, a szent Kozma és Demjén temploma is Kovácsihoz csatoltatott. Így találjuk ezt már 1297-ben, még inkább 1314-ben, jöllehet ekkor Zamárdot (vagy annak talán csak főrészt) Bábi Móricz ispán Katalin leányától II. Tamás mester, esztergomi érsek 1309-ben megvette ötven márka ezüstért. Dél felől szomszédos volt Szamárd Baranyafölddel, melyen a bold. Knauz Nándor által fölföldözött és kiásott Ákos palotája állott. Továbbá szomszédos volt ugyancsak Úrkútja (ma Fáríkút) falu határával, melynek birodalmában a tihanyi apát és az esztergomi főegyház örkanonokja, mint a Báni (de Banča, tévesen Vancsainak is hívják) István esztergomi érsek által alapított sz. Lucza-oltár gondozója békességesen megosztottak. Éjszokról, mint említők, a Duna mentén batáros volt Kovácsival, ezen vidék legnagyobb falujával, mely szemben feküdt az esztergomi káptalan által 1295-ben megszerzett, akkor nógrádmegyei Kovácsival, mely manap Hont vármegyéhez tartozik és Kovács-Patak néven ismert üdülőhelye az esztergomiaknak. Az — utóbb — esztergomvárosi területhez tartozó Kovácsi jelentékeny voltáról nemcsak az tanúskodik, hogy határa fölvonult és jól belenyult a szőlőhegyekbe, hanem az is, hogy az imént említett

¹⁾ Hogy a Szamár név nem a négy lábú fülestől vétetett, hanem keresztnév és a s. Asellus magyar fordítása, erről bővebben írtam a Turul 1891. évfolyama 153. lapján.

sz. Kozma és Demjén templomon kívül, még két temploma volt: a második Keresztelő sz. János, a harmadik sz. Mihály tiszteletének szentelve.

Volt ezen vidéken közbül, a Duna és az esztergom-szentgyörgy-mezei szőlőhegyek közt, még két templom: a sz. Domokos temploma tudniillik, mely a szent Domokos fiaié, vagyis a predikátorok szerzetéé lehetett és közelebb feküdt a Szamárhegyhez, mint a szent Anna temploma, mely a sz. Domokos temploma előtt, az imént említett kovácsi-i Keresztelő szt. János templomától nem távol, tehát Esztergomvárhoz feküdt közelebb. E területet, melyen a szent Anna temploma épült, az (egykori) örmények földéből 1281-ben Kún László király a szent-ágostoniak szerzetének engedte át. III. Endre király előde ez adományát 1290-ben nemcsak megerősítette, de újabb területtel kibővítette azon iöltétel mellett, hogy az ágostoniak a hittudomány és egyéb mesterségek (szépművészetek) számára illő hajlékot emeljenek.

Az örmények, kiknek földjéről e helyt szó van, úgy tetszik, Esztergom legrégebb kereskedői és vendégnépei valának. IV. Béla király mondja, hogy még elődei telepítették ide őket. A tatárok azonban egész Örményfalvát elpusztították. IV. Béla szerette volna a tatárjárás után az örményeket újra megtelepíteni régi lakóhelyeiken, a miért országos vámmentességet biztosított számukra, mindamellett célt nem ért. Az örmények, kik a latin nagykereskedőkkel, Esztergom királyi város e gazdag és legtekintélyesebb polgáraival a vetélkedést föl nem vették, nem jöttek vissza, s úgy látszik, ez okon került egykori területek nagyrésze az esztergomi káptalan kezére, hogy t. i. azt újból megnépesítsék.

Volt a káptalannak azon a vidéken, Örmény mögött Szamárdi felé, egy más területe is, melyet Lodomér érsektől 1289-ben csere útján szerzett meg. Ez üzletről Lodomér érsek így nyilatkozik: Voltak az érsekségnek — úgymond — a sz. Domokos egyháza kerületében, Örményfalu mögött, kiosztandó házhelyekül igen alkalmas földei, melyeket néhai Fülöp érsek (1262—1272) Miklós ötvöstől, ki azokat jogtalanul elfoglalta volt, visszapörlött. Ezen földeket aztán csereképpen átengedte Lodomér káptalanának azon területért, melyet viszont a káptalan az esztergomi vár aljában, a Duna partján adott át neki sütőházul, kertül s egyéb épületek emelésére. Ezen terület a mai Vizivárosban az érseki székház jelenlegi helyén lehetett.

Mint léggott látni fogjuk, a káptalan érseke jó szándékát teljesítette és a tőle nyert területen új falut, melyet Ujfalunak is nevezett, telepített meg. És mert e vállalata sikerült, hozzálátott Örményfalva újabb benépesítéséhez, mely népesítés föltételeiről a kissé hosszabb, Esztergom város helyrajzára talán nem érdektelen bevezetés után értekezni föladatomul tűztem ki, míg Esztergom város topográfiája teljes megírását más alkalomra halasztom.

Gyermek (dictus Puer) Teofil, az esztergomi prépostok egyik legnevesbje, a maga és káptalana nevében, 1315 június 24-én (in fertio b. Johannis baptiste) közhírré tette: Minthogy földterületünk, vagyis falunk,

melyet közönségesen Örménynek (Ermen) neveznek és a sz. Anna-templom közelében fekszik, világi hatalmaskodás által (per abusam laicalis potencie) kipszult lakóiból és elhagyott vala, aztán azonban népeink, vagyis jobbágyaink újból oda jöttek megtelepülés végett és bennünket esdve kértek, hogy szabadságot adjunk nekik; mi szokott kegyességünkben egy akarattal a következő szabadságokat adtuk nekik:

1. Az ítékezés e jobbágyaink fölött közvetlenül reánk, illetve prépostunkra tartozik, kivéven a vérontást, melynek elbírálását tisztunkra bizzuk.

2. Ha nevezett jobbágyainknak pörük van egymás közt, esküjüket egymás ellen fél márka erejéig elfogadjuk.

3. Pörös ügyekben a nemesek népei vagy esztergami polgárok és vendégnépekkel szemben, két vagy három falubeli lakótársaik vagy más jobbágyaink tanúságát elfogadjuk; de más urak jobbágyai tanúskodásával nem igazolhatják magokat.

4. Ha valamely esztergam-városi embernek pöre van örményi emberrel, de igazát nem tudja bebizonyítani, hanem az esküt áthárítja ellenfelére: emberünk esküjét egy márka erejéig elfogadjuk csakúgy, mint a városi polgárét.

5. Örményi népeink évenként tartoznak nekünk, illetve prépostunknak karácsonykor két kappant és bort, husvétkor tojást és bort tehetségök szerint ünnepi ajándékkul adni; tiszttartóinkat is, kik ügyeiket intézik, a mondott két ünnepen szokásos csekély ajándékokkal (munusculis) megtisztelni.

6. Minthogy szántóföldeket nekik nem adhatunk, a föluerülő királyi adónak (regalis collecte) csak a felét tartoznak nekünk beszolgáltatni.

7. Ugyanők és ujfalusi népeink, kik a szent Domokos temploma körül lagnak, két és nem több mészárszéket tarthatnak, de csak birka-, kecske- és sertéshús elárúsítása végett, tekintet nélkül esztergam-városi mészárosainkra. Mindegyik mészárszék vasárnaponként egy-egy darab, két denár értékű, sültnek való húst ad tiszttartónknak, mint ezt p e g e n i népeink is teszik. (P e g e n, a káptalan ezen faluja a váraljában terült el. De vajjon ott-e, a hol ma a főszékesegyházzal szemben, Szentgyörgy-mezőhöz tartozó Úri-utca vonul végig, vagy hogy a völgyben a várhegy és Szenttamás hegye közt, a mai Kis-Léva táján? ekkorig meghatározni nem tudom.)

8. Haki örményi vagy ujfalusi népeink közül gyermektelenül meghalna, örökösei összes hagyatékából csupán negyven dénárt fognak nekünk fizetni.

(A káptalan függő pecsétjével ellátott eredeti okirat megvan az esztergomi főkáptalan magán-levéltárában, 24. fiók, 1. nyaláb, 20. szám.)

Pór Antal.

Velencei dukátus (arany) árfolyama Pozsonyban 1443—1455. Ezen folyóirat VII. kötetében (1900. évi folyam) a pozsonyi pénzérték-viszonyokról a XV. század közepén, értekeztem forrásul főképen a kamara-